ilmiy-amaliy jurnal · ISSN 3093-8694

UDK 37.015.3:159.923

Inatullayeva Saboxat Saitqul qizi,
Guliston shahridagi “ZAFAR AZIMOV” xususiy maktabi psixologi

UMUMIY O‘RTA TA’LIM O‘QUVCHILARINING O‘Z-O‘ZINI RIVOJLANTIRISH KOMPETENTLIGINI REFLEKSIV YONDASHUV ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumiy o‘rta ta’lim o‘quvchilarining o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligini refleksiv yondashuv asosida rivojlantirishning nazariy va pedagogik asoslari yoritilgan. O‘quvchilarda o‘z faoliyatini tahlil qilish, o‘z imkoniyatlarini anglash, maqsad belgilash, xatolardan xulosa chiqarish va shaxsiy rivojlanishni rejalashtirish ko‘nikmalarini shakllantirish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligining motivatsion, kognitiv, faoliyatga yo‘naltirilgan va refleksiv-baholash komponentlari tavsiflangan. Refleksiv yondashuv asosida diagnostik, maqsadli, faoliyatli, refleksiv va korreksion pedagogik mexanizmlarni o‘zaro bog‘liq holda qo‘llash zarurati asoslangan. Maqolada refleksiv ta’lim muhitini tashkil etish, o‘z-o‘zini baholash vositalaridan foydalanish va o‘qituvchi hamda o‘quvchi hamkorligini takomillashtirishga doir amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *o‘z-o‘zini rivojlantirish, kompetentlik, refleksiya, refleksiv yondashuv, shaxsiy rivojlanish, pedagogik mexanizmlar, o‘z-o‘zini baholash, mustaqil ta’lim, motivatsiya, umumiy o‘rta ta’lim.*

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ САМОРАЗВИТИЯ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ РЕФЛЕКСИВНОГО ПОДХОДА

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и педагогические основы развития компетентности саморазвития учащихся общего среднего образования на основе рефлексивного подхода. Анализируются вопросы формирования у школьников навыков анализа собственной деятельности, осознания личных возможностей, постановки целей, извлечения выводов из ошибок и планирования индивидуального развития. Охарактеризованы мотивационный, когнитивный, деятельностный и рефлексивно-оценочный компоненты компетентности саморазвития. Обоснована необходимость взаимосвязанного применения диагностических, целевых, деятельностных, рефлексивных и коррекционных педагогических механизмов. Предложены практические рекомендации по созданию рефлексивной образовательной среды, использованию инструментов самооценки и совершенствованию взаимодействия учителя и учащегося.

Ключевые слова: *саморазвитие, компетентность, рефлексия, рефлексивный подход, личностное развитие, педагогические механизмы, самооценка, самостоятельное обучение, мотивация, общее среднее образование.*

PEDAGOGICAL MECHANISMS FOR DEVELOPING SELF-DEVELOPMENT COMPETENCE IN GENERAL SECONDARY EDUCATION STUDENTS THROUGH A REFLECTIVE APPROACH

Abstract. This article examines the theoretical and pedagogical foundations of developing self-development competence among general secondary education students through a reflective approach. It analyzes the development of students' abilities to evaluate their own activities, recognize personal strengths and weaknesses, set goals, learn from mistakes, and plan their individual development. The motivational, cognitive, activity-oriented, and reflective-evaluative components of self-development competence are described. The article substantiates the need for an integrated application of diagnostic, goal-setting, activity-based, reflective, and corrective pedagogical mechanisms. Practical recommendations are proposed for creating a reflective learning environment, using self-assessment tools, and improving teacher–student interaction.

Keywords: *self-development, competence, reflection, reflective approach, personal development, pedagogical mechanisms, self-assessment, independent learning, motivation, general secondary education.*

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarga tayyor bilimlarni berish bilan cheklanib qolmasdan, ularning mustaqil fikrlashi, o‘z faoliyatini boshqarishi va uzluksiz rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalarni shakllantirishdan iborat. Zamonaviy jamiyat shaxsdan yangi bilimlarni mustaqil egallash, o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholash, muammoli vaziyatlarda oqilona qaror qabul qilish hamda o‘z faoliyatini muntazam takomillashtirishni talab etadi. Shu sababli umumiy o‘rta ta'lim bosqichida o‘quvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligini rivojlantirish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

O‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligi o‘quvchining o‘z imkoniyatlarini anglash, rivojlanish ehtiyojlarini aniqlash, maqsad belgilash, unga erishish yo‘llarini rejalashtirish va erishilgan natijalarni baholash qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Ushbu kompetentlikka ega o‘quvchi ta'lim jarayonining passiv ishtirokchisi bo‘lib qolmaydi, balki o‘z bilimlari, ko‘nikmalari va shaxsiy sifatlarini rivojlantirishga mas'ul subyekt sifatida namoyon bo‘ladi.

Mazkur jarayonda refleksiv yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Refleksiya shaxsning o‘z fikrlari, xatti-harakatlari, qarorlari va faoliyat natijalarini anglash hamda tahlil qilish jarayonidir. Ta'lim jarayonida refleksiya o‘quvchiga nimani o‘rganganini, qaysi vazifalarni muvaffaqiyatli bajarganini, qanday qiyinchiliklarga duch kelganini va kelgusida nimalarni o‘zgartirishi kerakligini aniqlash imkonini beradi.

Masalan, dars yakunida o‘quvchining "Bugun men nimani o‘rgandim?", "Qaysi topshiriqni bajarishda qiynaldim?", "Xatolarimning sababi nimada?", "Keyingi safar natijamni qanday yaxshilashim mumkin?" kabi savollarga javob berishi uning o‘z faoliyatiga ongli munosabatini rivojlantiradi. Bunday yondashuv

o‘quvchida o‘zini anglash, o‘z imkoniyatlariga ishonish va mustaqil rivojlanishga intilish sifatlarini shakllantiradi.

Shu bilan birga, refleksiv yondashuv faqat dars oxirida savollarga javob berish bilan cheklanmaydi. U ta’lim maqsadlarini belgilash, o‘quv faoliyatini rejalashtirish, jarayonni kuzatish, natijalarni tahlil qilish va aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish bosqichlarini qamrab oladi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi umumiy o‘rta ta’lim o‘quvchilarining o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligini refleksiv yondashuv asosida rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini nazariy jihatdan asoslash va ta’lim amaliyotida qo‘llashga doir tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

1. O‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligining mazmuni va tarkibiy qismlarini aniqlash.
2. Refleksiv yondashuvning ta’lim jarayonidagi pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish.
3. O‘quvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligini rivojlantiruvchi pedagogik mexanizmlarni tizimlashtirish.
4. Refleksiv ta’lim muhitini tashkil etishning pedagogik shartlarini aniqlash.
5. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida refleksiv yondashuvni qo‘llashga doir amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

MAVZU BO‘YICHA ADABIYOTLAR TAHLILI

O‘z-o‘zini rivojlantirish, refleksiya va shaxsning mustaqil faoliyatini tashkil etish masalalari pedagogika va psixologiya fanlarining muhim yo‘nalishlaridan hisoblanadi. Ushbu masalalarni o‘rganishda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, faoliyatga asoslangan yondashuv, metakognitiv rivojlanish va o‘zini o‘zi boshqarib o‘rganish nazariyalari muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

D. Shonning reflektiv amaliyotga oid qarashlarida mutaxassisning o‘z faoliyatini tahlil qilishi va faoliyat jarayonida yuzaga keladigan vaziyatlarga ongli munosabatda bo‘lishi muhim o‘rin egallaydi. Ushbu yondashuv ta’lim jarayoniga tatbiq etilganda, o‘quvchining bajarilgan vazifalar va olingan natijalar haqida mustaqil fikr yuritishiga imkon yaratadi.

J. Dyui reflektiv fikrlashni tajribani tahlil qilish, muammoni anglash va asoslangan xulosaga kelish bilan bog‘laydi. Uning qarashlari ta’lim jarayonida o‘quvchining tayyor xulosalarni qabul qilishi emas, balki muammoli vaziyatlarni o‘rganish va mustaqil xulosa chiqarishiga alohida e’tibor qaratish zarurligini ko‘rsatadi.

B. Zimmerman tomonidan ishlab chiqilgan o‘zini o‘zi boshqarib o‘rganish modeli o‘quv faoliyatini rejalashtirish, amalga oshirish va natijalarni refleksiv baholash bosqichlarini qamrab oladi. Ushbu modelga ko‘ra, o‘quvchi o‘z oldiga

maqsad qo‘yishi, tegishli strategiyalarni tanlashi, faoliyati davomida natijalarini kuzatishi va yakunda o‘z faoliyatiga baho berishi lozim. Mazkur jarayon o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligining shakllanishi bilan bevosita bog‘liq.

J. Flavellning metakognitsiya haqidagi qarashlari ham refleksiv ta’limning nazariy asoslarini boyitadi. Metakognitsiya shaxsning o‘z bilish jarayonlarini anglash, nazorat qilish va boshqarish qobiliyatini ifodalaydi. O‘quvchi nimani bilishini, nimani hali o‘zlashtirmaganini va bilimlarini qanday takomillashtirish mumkinligini anglaganida, uning mustaqil o‘rganish imkoniyatlari kengayadi.

O‘zbekiston pedagogika fanida ham ta’lim texnologiyalari, pedagogik mahorat va o‘quvchilarning mustaqil faoliyatini tashkil etish masalalariga katta e’tibor qaratilgan. N. N. Azizxo‘jayeva pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahoratning ta’lim jarayonidagi o‘rnini yoritgan. O‘. Q. Tolipov va M. Usmonboyeva pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslarini ishlab chiqishda ta’lim maqsadlari, o‘quv faoliyati va kutiladigan natijalar o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikka e’tibor qaratgan. R. Ishmuhamedovning innovatsion pedagogik texnologiyalarga oid ishlari esa o‘quvchilar faolligini oshirish va ta’lim jarayonini samarali tashkil etish masalalarini yoritadi.

Mazkur ilmiy qarashlarni umumlashtirish shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchining o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligini shakllantirishda bilim berish bilan bir qatorda, o‘z faoliyatini anglash, rejalashtirish, nazorat qilish va natijalarni tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish zarur.

Shu bilan birga, refleksiv yondashuv asosida o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligini shakllantirishda pedagogik mexanizmlarning o‘zaro bog‘liqligini tizimli ravishda yoritish muhim ahamiyatga ega. Xususan, diagnostika, maqsad belgilash, mustaqil faoliyatni tashkil etish, refleksiv baholash va korreksiya bosqichlarini yagona jarayon sifatida ko‘rib chiqish ta’lim amaliyotini takomillashtirishga yordam beradi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqot nazariy-tahliliy xususiyatga ega bo‘lib, unda umumiy o‘rta ta’lim o‘quvchilarining o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligini refleksiv yondashuv asosida rivojlantirish masalalari pedagogik va psixologik nuqtayi nazardan o‘rganildi.

Tadqiqotning nazariy asosini reflektiv amaliyot, metakognitiv rivojlanish, o‘zini o‘zi boshqarib o‘rganish va shaxsga yo‘naltirilgan ta’limga oid ilmiy qarashlar tashkil etdi. Shuningdek, mahalliy pedagogik adabiyotlarda yoritilgan ta’lim texnologiyalari, pedagogik mahorat va mustaqil o‘quv faoliyatini tashkil etish masalalari tahlil qilindi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanish nazarda tutildi:

Nazariy tahlil metodi orqali refleksiya, o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligi va pedagogik mexanizmlarga oid tushunchalarning mazmuni o‘rganildi.

Qiyosiy tahlil metodi yordamida turli pedagogik yondashuvlarning umumiy va farqli jihatlari aniqlashtirildi.

Tizimlashtirish metodi asosida o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligining tarkibiy qismlari va uni rivojlantirish mexanizmlari o‘zaro bog‘liq holda guruhlandi.

Pedagogik modellashtirish metodi yordamida diagnostika, maqsad belgilash, faoliyatni tashkil etish, refleksiya va korreksiya bosqichlarini qamrab oluvchi rivojlanish modeli ishlab chiqildi.

Umumlashtirish metodi orqali nazariy tahlil natijalariga asoslangan amaliy tavsiyalar shakllantirildi.

Tadqiqot doirasida empirik eksperiment yoki statistik o‘lchovlar o‘tkazilgani haqida da’vo qilinmaydi. Taklif etilgan pedagogik mexanizmlar nazariy tahlil va ilmiy qarashlarni umumlashtirish asosida ishlab chiqilgan bo‘lib, ularning amaliy samaradorligini aniqlash uchun kelgusida maktab sharoitida tajriba-sinov ishlarini tashkil etish maqsadga muvofiq.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligini refleksiv yondashuv asosida rivojlantirish o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlari, ta’limiy ehtiyojlari va faoliyat natijalarini anglashiga yordam beradigan izchil pedagogik jarayondir. Mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun kompetentlikning tarkibiy qismlarini aniqlash va ularga mos pedagogik mexanizmlarni qo‘llash zarur.

O‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligini quyidagi to‘rtta o‘zaro bog‘liq komponent orqali tavsiflash mumkin.

Birinchi komponent — motivatsion komponent. U o‘quvchining bilim olishga, yangi ko‘nikmalarni egallashga va o‘z ustida ishlashga bo‘lgan ichki ehtiyojini ifodalaydi. O‘quvchi o‘z rivojlanishining ahamiyatini anglaganida, mustaqil faoliyatga nisbatan qiziqishi ortadi. O‘qituvchining rag‘batlantiruvchi munosabati, erishilgan kichik yutuqlarni e’tirof etishi va o‘quvchining qiziqishlarini hisobga olishi ushbu komponentning rivojlanishiga yordam beradi.

Ikkinchi komponent — kognitiv komponent. Bu o‘quvchining o‘z bilimlari, qobiliyatlari, kuchli va rivojlantirish zarur bo‘lgan tomonlari haqida tushunchaga ega bo‘lishini anglatadi. O‘quvchi qaysi mavzularni yaxshi o‘zlashtirganini va qaysi yo‘nalishlarda qo‘shimcha mashq qilishi kerakligini aniqlay olishi lozim. O‘z faoliyatini anglash bilan bog‘liq ushbu ko‘nikmalar metakognitiv rivojlanishning muhim jihatlaridan biridir.

Uchinchi komponent — faoliyatga yo‘naltirilgan komponent. Bunda o‘quvchi o‘z oldiga maqsad qo‘yadi, reja tuzadi, mustaqil topshiriqlarni bajaradi va belgilangan natijaga erishish uchun tegishli strategiyalarni tanlaydi. Masalan, o‘quvchi muayyan fan bo‘yicha bilimini mustahkamlash uchun haftalik mashg‘ulot rejasini tuzishi, qo‘shimcha manbalardan foydalanishi va bajarilgan topshiriqlarni tekshirishi mumkin.

To‘rtinchi komponent — refleksiv-baholash komponenti. U o‘quvchining o‘z faoliyati natijalarini tahlil qilishi, yutuq va kamchiliklarini aniqlashi hamda keyingi faoliyatini takomillashtirish yo‘llarini belgilashini qamrab oladi. Mazkur komponent o‘z-o‘zini rivojlantirish jarayonining uzluksizligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Ushbu komponentlarning o‘zaro uyg‘unligi o‘quvchining o‘z rivojlanishini mustaqil boshqarishiga imkon yaratadi. Biroq ularning shakllanishi o‘z-o‘zidan sodir bo‘lmaydi. Buning uchun ta’lim jarayonida izchil pedagogik mexanizmlardan foydalanish lozim.

Refleksiv yondashuv asosidagi pedagogik mexanizmlar

Birinchi mexanizm — diagnostik mexanizm. Ushbu bosqichda o‘quvchining bilim darajasi, mustaqil ishlash ko‘nikmalari, o‘zini baholash qobiliyati va rivojlanishga bo‘lgan motivatsiyasi aniqlanadi. Diagnostika natijalari o‘qituvchiga o‘quvchining individual ehtiyojlarini hisobga olish va unga mos pedagogik yordam ko‘rsatish imkonini beradi. Bunda kuzatish, suhbat, o‘z-o‘zini baholash varaqalari, topshiriqlar natijalari va rivojlanish kundaligidan foydalanish mumkin.

Ikkinchi mexanizm — maqsadli mexanizm. Bu bosqichda o‘quvchi o‘zining rivojlanish maqsadlarini belgilaydi va ularga erishish rejasini tuzadi. Maqsadlar aniq, tushunarli, o‘lchanadigan va o‘quvchining imkoniyatlariga mos bo‘lishi lozim. Masalan, “Matematikadan bilimimni yaxshilayman” degan umumiy maqsad o‘rniga “Har kuni 20 daqiqa masala ishlayman va hafta oxirida natijamni tekshiraman” kabi aniq maqsad belgilanishi mumkin.

Uchinchi mexanizm — faoliyatli mexanizm. Bunda o‘quvchining mustaqil izlanishi, muammoli topshiriqlarni bajarishi, kichik loyihalar ustida ishlashi va ijodiy faoliyati tashkil etiladi. O‘quvchiga tanlov imkoniyatini berish, topshiriqlarni individual ehtiyojlariga moslashtirish va mustaqil qaror qabul qilishini rag‘batlantirish uning faolligini oshiradi.

To‘rtinchi mexanizm — refleksiv mexanizm. Bajarilgan faoliyatdan so‘ng o‘quvchi o‘z natijalarini tahlil qiladi. U qaysi vazifalarni muvaffaqiyatli bajarganini, qanday qiyinchiliklarga duch kelganini va xatolarining sabablarini aniqlaydi. O‘qituvchi tayyor xulosa berishdan ko‘ra, o‘quvchini mustaqil fikrlashga yo‘naltiruvchi savollardan foydalanishi maqsadga muvofiq.

Masalan, quyidagi savollar refleksiyani tashkil etishda samarali vosita bo‘lishi mumkin:

Bugun qanday yangi bilim yoki ko‘nikmani egalladim?

Qaysi topshiriqni bajarishda qiynaldim va nima sababdan?

Qanday usul menga yaxshiroq natijaga erishishga yordam berdi?

Qaysi xatolarimdan xulosa chiqardim?

Keyingi mashg‘ulotda natijamni yaxshilash uchun nima qilaman?

Beshinchi mexanizm — korreksion mexanizm. Refleksiya natijasida aniqlangan kamchiliklar asosida o‘quv faoliyatiga tegishli o‘zgartirishlar kiritiladi. O‘quvchi rejasini qayta ko‘rib chiqadi, qo‘shimcha mashqlarni belgilaydi yoki

o‘rganish strategiyasini o‘zgartiradi. Shu tariqa maqsad belgilash, faoliyat, natija, tahlil va tuzatishdan iborat uzluksiz rivojlanish sikli shakllanadi.

Mazkur mexanizmlarni alohida-alohida emas, balki o‘zaro bog‘liq holda qo‘llash muhim. Diagnostika o‘quvchining ehtiyojlarini aniqlasa, maqsadli mexanizm rivojlanish yo‘nalishini belgilaydi. Faoliyatli mexanizm maqsadga erishishni ta’minlaydi, refleksiv mexanizm natijalarni tahlil qilishga yordam beradi, korreksion mexanizm esa keyingi faoliyatni takomillashtiradi.

Refleksiv ta’lim muhitini tashkil etish

Refleksiv yondashuvning samaradorligi ta’lim muhitining xususiyatlariga ham bog‘liq. O‘quvchi o‘z fikrini erkin bildirishi, savol berishi, xatolarini tan olishi va ularni tuzatish yo‘llarini izlash imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak.

Bunday muhitni yaratishda o‘qituvchi faqat bilim beruvchi va baholovchi emas, balki o‘quvchining mustaqil rivojlanishini qo‘llab-quvvatlovchi pedagog sifatida namoyon bo‘ladi. O‘qituvchining vazifasi o‘quvchi faoliyatini to‘liq nazorat qilish bilangina cheklanmaydi, balki uni o‘z faoliyatini boshqarishga bosqichma-bosqich o‘rgatishni ham qamrab oladi.

Xatolarni jazolash yoki o‘quvchini boshqalar bilan salbiy taqqoslash o‘rniga, ularning sabablarini aniqlash va tuzatish yo‘llarini ko‘rsatish samaraliroqdir. Bunda o‘quvchining oldingi natijalari bilan hozirgi natijalarini taqqoslash, shaxsiy o‘sish dinamikasini kuzatish va erishilgan yutuqlarni e’tirof etish muhim hisoblanadi.

Refleksiv ta’lim muhitida quyidagi vositalardan foydalanish mumkin:

O‘z-o‘zini baholash varaqasi. O‘quvchi topshiriqni bajarishdan oldin mezonlar bilan tanishadi va ish yakunida o‘z natijasini ushbu mezonlar asosida baholaydi.

Rivojlanish kundaligi. O‘quvchi o‘z maqsadlari, bajargan ishlari, duch kelgan qiyinchiliklari va erishgan natijalarini muntazam qayd etib boradi.

Portfolio. O‘quvchining vaqt davomida bajargan ishlari, loyihalari, ijodiy topshiriqlari va o‘z-o‘zini baholash natijalari jamlanadi. Bu uning rivojlanish dinamikasini kuzatishga yordam beradi.

Refleksiv suhbat. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘quv faoliyati, yuzaga kelgan muammolar hamda keyingi maqsadlar haqida fikr almashadi.

Maqsadlar jadvali. O‘quvchi o‘zining qisqa muddatli va uzoq muddatli maqsadlarini belgilaydi, ularning bajarilishini kuzatadi va zarur hollarda rejaga o‘zgartirish kiritadi.

Mazkur vositalar o‘quvchining o‘z faoliyatiga mas’uliyatli munosabatini kuchaytiradi va mustaqil rivojlanish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

O‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligini rivojlantirish modeli

Nazariy tahlil asosida o‘quvchilarning o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligini shakllantirish uchun quyidagi ketma-ketlikni taklif etish mumkin:

Diagnostika: o‘quvchining boshlang‘ich bilimlari, ehtiyojlari va mustaqil ishlash ko‘nikmalarini aniqlash.

Maqsad belgilash: shaxsiy rivojlanish maqsadlarini shakllantirish va ularga erishish rejasini tuzish.

Faoliyatni tashkil etish: mustaqil topshiriqlar, ijodiy vazifalar va muammoli mashqlarni bajarish.

Refleksiv tahlil: erishilgan natijalarni belgilangan mezonlar asosida tahlil qilish.

Korreksiya: aniqlangan qiyinchiliklarni bartaraf etish va o‘quv strategiyalarini takomillashtirish.

Qayta baholash: yangi natijalarni avvalgi ko‘rsatkichlar bilan taqqoslash va navbatdagi maqsadlarni belgilash.

Ushbu modelning asosiy xususiyati shundaki, o‘quvchi o‘z rivojlanishini bir martalik faoliyat sifatida emas, balki doimiy takomillashib boradigan jarayon sifatida qabul qiladi.

Modelni amalga oshirishda o‘quvchining yoshi, psixologik xususiyatlari, bilim darajasi va individual ehtiyojlari hisobga olinishi kerak. Boshlang‘ich bosqichlarda refleksiya sodda savollar, rasmlar, belgilar va qisqa suhbatlar orqali tashkil etilishi mumkin. Yuqori sinflarda esa o‘quvchilardan mustaqil tahlil, maqsadlarni rejalashtirish, o‘z faoliyatini mezonlar asosida baholash va rivojlanish strategiyalarini asoslash talab etilishi mumkin.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida refleksiv yondashuvni samarali tashkil etish uchun quyidagi tavsiyalarni qo‘llash maqsadga muvofiq:

Har bir dars yakunida qisqa refleksiv tahlil tashkil etish.

O‘quvchilarga o‘z-o‘zini baholash mezonlarini oldindan tushuntirish.

Har bir o‘quvchining shaxsiy rivojlanish maqsadlarini belgilashiga ko‘maklashish.

Rivojlanish kundaligi va portfoliodan muntazam foydalanish.

Mustaqil izlanish, muammoli va ijodiy topshiriqlar ulushini oshirish.

O‘quvchilarning xatolarini tahlil qilishga yo‘naltiruvchi savollardan foydalanish.

O‘quvchilarni natijalarini o‘zlarining avvalgi ko‘rsatkichlari bilan taqqoslashga o‘rgatish.

Ota-ona, o‘qituvchi, maktab psixologi va o‘quvchi hamkorligini kuchaytirish.

O‘quvchilarning individual rivojlanish sur’atlarini hisobga olish.

Refleksiya natijalaridan kelib chiqib, keyingi ta’lim faoliyatiga zarur o‘zgartirishlar kiritish.

Ushbu tavsiyalarni muntazam qo‘llash o‘quvchilarda o‘z faoliyatiga mas’uliyatli munosabat, mustaqil fikrlash, o‘zini baholash, muammolarni hal qilish va uzluksiz rivojlanishga intilish sifatlarini shakllantirish uchun pedagogik sharoit yaratadi.

XULOSA

Umumiy o‘rta ta’lim o‘quvchilarining o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligini shakllantirish zamonaviy ta’limning muhim vazifalaridan biridir. Mazkur kompetentlik o‘quvchining o‘z imkoniyatlarini anglash, rivojlanish ehtiyojlarini aniqlash,

maqsad belgilash, mustaqil faoliyat yuritish va erishilgan natijalarni baholash qobiliyatlarini qamrab oladi.

Nazariy tahlil refleksiv yondashuv o‘quvchining o‘z faoliyatiga ongli munosabatini shakllantirish, xatolaridan xulosa chiqarish va keyingi rivojlanish yo‘nalishini belgilash uchun muhim pedagogik imkoniyatlarga ega ekanini ko‘rsatadi. Refleksiya o‘quvchiga nafaqat nimani o‘rganganini aniqlash, balki qanday o‘rganayotganini tushunish va o‘z ta’lim faoliyatini boshqarishni o‘rganish imkonini ham beradi.

Maqolada o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligining motivatsion, kognitiv, faoliyatga yo‘naltirilgan va refleksiv-baholash komponentlari tizimlashtirildi. Shuningdek, diagnostik, maqsadli, faoliyatli, refleksiv va korreksion mexanizmlarni o‘zaro bog‘liq holda qo‘llashga asoslangan pedagogik model taklif etildi.

Mazkur modelda o‘quvchining rivojlanishi diagnostikadan boshlanib, maqsad belgilash, faoliyatni amalga oshirish, natijalarni refleksiv tahlil qilish, kamchiliklarni tuzatish va qayta baholash bosqichlari orqali davom etadi. Ushbu ketma-ketlik o‘quvchida o‘z rivojlanishini mustaqil boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Refleksiv yondashuvni samarali amalga oshirish uchun o‘qituvchining qo‘llab-quvvatlovchi munosabati, o‘quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish, o‘z-o‘zini baholash vositalaridan foydalanish va xavfsiz ta’lim muhitini yaratish muhimdir. Bunda xatolar jazolash uchun sabab sifatida emas, balki rivojlanish imkoniyati sifatida qaralishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, refleksiv yondashuv asosida o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetentligini shakllantirish o‘quvchini ta’lim jarayonining faol va mas’uliyatli ishtirokchisiga aylantirishga yordam beradi. Ushbu yondashuvning amaliy samaradorligini yanada chuqurroq aniqlash uchun kelgusida umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tajriba-sinov ishlarini tashkil etish, o‘quvchilarning refleksiv ko‘nikmalarini baholash mezonlarini ishlab chiqish va rivojlanish dinamikasini tizimli o‘rganish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standartlari va tegishli me’yoriy hujjatlari.
3. Azizxo‘jayeva, N. N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent.
4. Tolipov, O‘. Q., Usmonboyeva, M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent.
5. Ishmuhamedov, R. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent.
6. Dewey, J. (1933). How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. Boston: D. C. Heath and Company.
7. Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry. American Psychologist, 34(10), 906–911.

8. Schön, D. A. (1983). The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. New York: Basic Books.
9. Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. Theory Into Practice, 41(2), 64–70.